

O'RTA MAKTAB O'QUVCHILARIGA INGLIZ TILINI O'QITISHDA MAQOLLARDAN FOYDALANISH

Rajapova Gulrux Baxadirovna

O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti tayanch dotorantura 2 bosqich

Annotatsiya. Maqolada o'rta maktab o'quvchilariga ingliz tilini o'qitishda inglizcha maqollardan foydalanishning metodik imkoniyatlari ko'rib chiqiladi. Maqollar nafaqat til kompetensiyasini shakllantirish vositasi, balki madaniy tarbiyaning muhim vositasi sifatida ham tahlil qilinadi. Muallif maqollarning pedagogik ahamiyatini ochib beradi, ularni dars jarayonida qo'llash maqsad va vazifalarini aniqlaydi hamda samarali usul va shakllarni (loyiha, o'yin, tahliliy yondashuv) tavsiflaydi. Ayniqsa, ma'nodagi ko'chma ifodalarni tushunishdagi qiyinchiliklar va madaniy tafovutlarni yengish yo'llari yoritiladi.

Kalit so'zlar: maqol, ingliz tili, o'rta maktab, o'qitish metodikasi, madaniy kompetensiya, kommunikativ texnologiyalar, loyiha faoliyati, madaniyatlararo muloqot.

Maqollar asrlar osha ma'lum bir xalq va millat vakillari tomonidan yaratilgan hikmatlar durdonasi. Bunda kishilarning o'z boshidan o'tkazgan g'am-tashvishlari, ichki kechinmalari, bir-birlariga fikrni qisqa lo'nda tarzda qofiya va qolipga solingan holda yetkazish usullari o'z aksini topadi. Shu sababli deyarli ko'plab xalq maqollari bir-biriga shakl va ma'no jihatdan o'xshash tarzda bo'ladi. Xuddi shu holatda ingliz va o'zbek maqollari ham. O'zbek maqollari singari ingliz maqollari ham ma'no va mazmun jihatidan bir biriga o'xshash maqollar hisoblanadi. Biroq ingliz tilini grammatik, leksik xususiyatlarini yaxshi bilibgina qolmay, ingliz xalqining madaniy hayoti, kishilarning yashash tarzi va tarixini obdon o'rgangan tadqiqotchigina ingliz maqollarining o'zbek tilidagi mos ekvivalentlarini topib tahlil qilishi mumkin. Maqollar madaniyat va tarixning bir qismidir, ular bizni ota-bobolarimiz bilan birlashtiradi.

Xalq og'zaki ijodining eng muhim janrlaridan biri bo'lmish maqollar tilshunoslik va folklorshunoslikda o'rganilayotgan eng muhim mavzulardan biridir. Folklorning eng muhim janrlaridan biri bo'lgan maqollarni, umuman, xalq ijodiyotini o'rganish, tadqiq qilish, bugungi kunda juda muhim ahamiyat kasb etmoqda. Maqol xalqning ko'p asrlar mobaynida ijtimoiy- iqtisodiy, siyosiy va madaniy hayotda to'plagan tajribalari, kuzatishlari asosida yuzaga kelgan ixcham, chuqur mazmunga ega bo'lgan og'zaki ijod janrlaridan biridir. Maqol atamasi arabcha – qavlun –gapirmoq, aytmoq so'zidan olingan bo'lib, aytilib yuriladigan ifoda va iboralarga nisbatan qo'llaniladi. Barcha tomonidan deyarli bir xilda aytilib, bir xilda tushuniladigan ibora, ifodalar, asosan, maqol janrini tashkil qiladi.

Demak, xalq maqollari ommaning muayyan voqea, hodisalar haqidagi xulosalarini, hukm va tavsiyalarini o'zida mukammal tarzda mujassamlashtirgan o'ziga xos badiiy shaklga ega bo'lgan ifoda va iboralardan iboratdir. O'zbek xalq maqollari ko'pincha maqol, masal, matal, zarbulmasal, naql, hikmat, foyda, hikmatli so'z, tanbeh, mashoyixlar so'zi, donolar yoki donishmandlar so'zi, oqinlar so'zi va otalar so'zi atamaları bilan el orasida mashxur. Ko'pincha ilmiy taomilda maqol atamasi iste'moldadir. Maqollar o'z tabiatiga ko'ra xalqaro janr hisoblanadi. Dunyoda o'z maqollariga ega bo'lmagan xalqning o'zi yo'q. Chunki har bir xalq hayotiy tajribalarini maqollar shaklida avlodlarga qoldiradi. Shuning uchun ham turli xalqlar og'zaki ijodida mazmun va shakl jihatidan bir-biriga yaqin hamda hamohang maqollar ko'p uchraydi. Chunki har bir xalq hayoti va tarixida juda ko'p o'xshashliklar, umumiyliklar mavjud.

Zamonaviy chet tillarini o'qitish tizimi faqat grammatik va leksik ko'nikmalarni emas, balki o'quvchilarning sotsiokultural kompetensiyasini rivojlantirishni ham maqsad qiladi. Maqollar — xalq donoligini ifodalovchi qisqa, obrazli iboralar bo'lib, ular xalqning madaniy qadriyatlari, axloqiy normalari va dunyoqarashini aks ettiradi. Shu sababli, ingliz tili darslarida maqollardan foydalanish nafaqat til o'rganish jarayonini jonlantiradi, balki o'quvchilarda ingliz tilida so'zlashuvchi mamlakatlar madaniyatiga hurmatni tarbiyalaydi.

O'rta maktab davrida o'quvchilarning shaxsiy qadriyatlari va dunyoqarashi shakllanadi. Shu nuqtai nazardan, maqollardan foydalanish til va axloqiy tarbiyani uyg'unlashtirish, o'quvchilarda til o'rganishga bo'lgan qiziqishni oshirishning samarali yo'lidir.

Maqollar o'qitish jarayonida bir necha muhim funksiyalarni bajaradi:

1. Kommunikativ funksiyasi — fikrni qisqa va ta'sirchan ifodalashga yordam beradi, nutqni jonli va obrazli qiladi.
2. Madaniy-informatsion funksiyasi — xalqning urf-odatları, qadriyatlari va ijtimoiy me'yorlarini aks ettiradi.
3. Lingvistik funksiyasi — yangi so'z va iboralarni o'rganishga, grammatik modellarni mustahkamlashga yordam beradi.
4. Rivojlantiruvchi funksiyasi — o'quvchilarda tahlil qilish, qiyoslash, umimlashtirish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Maqollar ustida ishlash o'quvchilarning fikrlash faoliyatini faollashtiradi, ijodiy yondashuv va tahliliy tafakkurni shakllantiradi.

Ingliz tili darslarida maqollardan foydalanishning asosiy maqsadi — o'quvchilarda til, muloqot va madaniy kompetensiyalarni shakllantirishdir.

Asosiy vazifalar esa o'quvchilarni ingliz tilida so'zlashuvchi xalqlarning madaniy merosi bilan tanishtirish; maqollarni to'g'ri tushunish va nutqda qo'llash

ko'nikmasini shakllantirish; inglizcha va o'zbekcha maqollarni solishtirishni o'rgatish; o'quvchilarda axloqiy qadriyatlar va bag'rikenglikni tarbiyalash.

Maqollar o'quvchilarni tilni o'rganish bilan bir qatorda madaniy jihatdan ham boyitadi.

Ingliz tili o'qitishda maqollardan foydalanishda kommunikativ va madaniy yondashuv muhim o'rin tutadi. Quyidagi usullar eng samarali hisoblanadi:

Kontekst asosida o'qitish - Maqollarni alohida emas, balki matn, suhbat yoki videolarda qo'llash o'quvchilarga ularning haqiqiy muloqotdagi ma'nosini tushunishga yordam beradi.

Qiyosiy-madaniy tahlil - Ingliz va o'zbek maqollarini solishtirish orqali o'quvchilar madaniyatlar o'rtasidagi farqlarni tushunadi va o'xshashliklarni aniqlaydi.

O'yin texnologiyalari -Krossvord, viktorina, kartochka yoki rolly o'yinlar orqali maqollarni o'rganish jarayoni qiziqarli va samarali kechadi.

Loyiha faoliyati - "Muhabbat haqidagi ingliz maqollari", "Hayotda ishlatiladigan maqollar" mavzularidagi kichik loyihalar o'quvchilarda izlanish, ijodkorlik va jamoada ishlash ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Amaliy usullar va mashq turlari.

1-usul. Vizual asosda kirish. O'qituvchi surat yoki videoni namoyish etadi, o'quvchilar esa mazmun asosida maqolni topadilar. Masalan: *Actions speak louder than words* ("Ish so'zdan afzal").

2-usul. Maqollarni taqqoslash. Masalan: *A friend in need is a friend indeed* — "Do'st boshga ish tushganda bilinadi."

O'quvchilar o'xshashlik va farqlarni muhokama qiladilar, suhbatlar tuzadilar.

3-usul. Rolly o'yin. O'quvchilar tanlangan maqolga mos holatni sahnalashtiradilar. Bu usul kommunikativ ko'nikmalarni mustahkamlaydi.

4-usul. Mini-loyiha. Guruh maqolning kelib chiqishini, adabiyotda va kundalik hayotda ishlatilishini o'rganadi va natijani taqdimot ko'rinishida namoyish etadi.

5-usul. Yozma topshiriq. Masalan: "Qaysi ingliz maqolini do'stingga tavsiya qilgan bo'larding va nega?" — mavzusida insho yozish. Bu usul fikrni mustaqil bayon etishga o'rgatadi.

Tanlangan maqollar o'quvchilarning yoshi va bilim darajasiga mos bo'lishi kerak. O'rta maktab o'quvchilari uchun quyidagi maqollar tavsiya etiladi:

- *Better late than never* — Hech bo'lmagandan kech bo'lgani yaxshi.
- *Honesty is the best policy* — Halollik bu eng yaxshi siyosat.
- *Look before you leap* — Harakatdan qilishdan oldin o'yla.
- *No pain, no gain* — Mehnatsiz natija bo'lmaydi.
- *The early bird catches the worm* — Erta turgan odam yutadi.

Murakkab yoki tarixiy so'zlarni o'z ichiga olgan maqollarni keyingi bosqichlarda qo'llash maqsadga muvofiqdir.

Qiyinchiliklar va ularni yengish yo'llari:

1. Ko'chma ma'noni tushunmaslik.

Yechim: kontekst, misollar, muhokama orqali izohlash.

2. Madaniy tafovutlar.

Yechim: maqollarning tarixiy kelib chiqishini tahlil qilish, qiyosiy tahlil o'tkazish.

3. Murakkab leksika.

Yechim: so'z izohi, sinonim bilan almashtirish, iborani qismlarga bo'lish.

4. Qiziqishning pasayishi.

Yechim: o'yin, multimedia vositalari va zamonaviy mavzular bilan bog'lash.

O'qituvchi til va madaniyat o'rtasida vositachi bo'lib, o'quvchilarga maqolning mazmuni, konteksti va to'g'ri qo'llanishini tushuntiradi.

Maqollar *Family and Friends*, *School Life*, *Work and Leisure* kabi mavzularga integratsiya qilinishi mumkin. Shuningdek, adabiyot, tarix, jamiyatshunoslik fanlari bilan bog'lash foydalidir.

Ingliz tilini o'rta maktab o'quvchilariga o'qitishda maqollardan foydalanish — til va madaniyat o'rtasidagi bog'liqlikni mustahkamlovchi samarali metoddir. Maqollar o'quvchilarning til sezgisini rivojlantiradi, so'z boyligini kengaytiradi va madaniyatlararo muloqotga tayyorlaydi. Maqollar ustida metodik asosda ishlash — o'yin, loyiha, kontekst yoki taqqoslash orqali — darsni jonli, mazmunli va samarali qiladi. Bu esa o'quvchilarda nafaqat til kompetensiyasini, balki mustaqil fikrlash va global madaniyatga ochiqlikni ham rivojlantiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. McCarthy, M., & O'Dell, F. *English Idioms in Use*. Cambridge University Press, 2017.
2. Brewer, W. F. *The Role of Proverbs and Sayings in Culture and Education*. *Linguistics and Education Journal*, 2018.
3. Litvinenko, S. V. *Методика преподавания английской фразеологии в средней школе*. Moskva, 2020.
4. British Council Teaching Resources. *Proverbs and Idioms in ELT Classroom*. — <https://www.britishcouncil.org>